

Siklós Márta

Szkepticizmus a könyvvizsgálatban

I. szekció

2016.09.09. (péntek)

09:30 – 10:00

A kétely minden emberben meglévő jellemvonás. A kételkedő embert idegen szóval szkeptikus embernek hívjuk, mely kifejezés a Σκέπτεσθαι (szkepteszhai) görög eredetű szóból ered. A szó eredetileg kutakodást jelentett, ugyanis az igazság keresésekor a görög filozófusoknak bizalmatlannak kellett lenniük a rájuk hagyományozott tanításokkal szemben, az-az kételkedtek azokban.

Napjainkban azokat az embereket tekinthetjük szkeptikusnak, akik a saját tapasztalatukra támaszkodnak, nem hajolnak meg mások tekintélye előtt, indoklás nélkül mások állításait nem fogadják el.

A modern üzleti életben a vállalkozások legalább évente egyszer beszámolót tesznek közzé a tevékenységükről. Teszik ezt azért, hogy üzleti partnereik tudjanak tájékozódni a vállalkozás vagyoni, pénzügyi, jövedelmi helyzetéről. A beszámolóban foglaltak ellenőrzése a könyvvizsgáló feladata.

A könyvvizsgálónak tevékenysége folyamán kételkednie kell munkájának jellegéből fakadóan. Könnyen lehetséges ugyanis, hogy a kapott, megszerzett könyvvizsgálói bizonyítékokban foglaltak nem a valóságot tükrözik. A bizonyítékok és valóság közötti ellentmondások két okra vezethetők vissza. Egyrészt a beszámoló elkészítéséért felelős személy/ek figyelmetlenségére, szaktudásbeli hiányosságára, másrészt a könyvvizsgáló ügyfelének szándékos csalására. Az előbbit, a hibát viszonylag könnyű feltárni, tapasztalt könyvvizsgálók tudják, hogy általában milyen jellegű hibák fordulnak elő, másrészt a hibának könnyen azonosítható nyoma marad. Az utóbbit, a szándékos csalást a menedzsment igyekszik elrejteni azért a hamisított tényekkel összefüggő adatokat is megmásítják, hogy ne lehessen észrevenni a csalást. A könyvvizsgálónak ezért éber elmével, kételkedve kell a munkáját a végeznie.

A kételkedés szükségletét a normaalkotók is felismerték és belefoglalták a könyvvizsgálati standardokba. Emellett a könyvvizsgálói kételkedés számos kutató, egyetemi tanár figyelmét keltette fel főleg angolszász területeken, jelentős mennyiségű szakirodalmat létrehozva. A szakmai szkepticizmussal kapcsolatos tudományos szakirodalom magyar nyelven egyenlőre igen szerény, mindössze két cikk, dolgozat lelhető fel.

A szakmai szkepticizmust mind a standardok, mind a tudományos szakirodalom fontosnak tartja, azonban a szkepticizmus gyakorlásának módjában, a hozzáállásban jelentős eltérés figyelhető meg.

A standardok szerint a könyvvizsgálónak tevékenysége folyamán abból kell kiindulnia, hogy a megszerzett bizonyítékok a valóságot tükrözik mindaddig, amíg nincs bizonyíték az ellenkezőjére. A könyvvizsgáló tevékenysége folyamán jóhiszeműséget feltételez mindaddig, amíg valamilyen csalásra utaló nyomot nem talál. Ezt az attitűdöt Mark Nelson (amerikai számvitel professzor) *semleges kételynek* nevezi.

A tudományos szakirodalom egészen más könyvvizsgálati hozzáállás szükségességét fogalmazza meg. Ennek lényege, hogy a könyvvizsgálónak mindaddig csalást kell feltételeznie, ameddig nem szerez elégséges bizonyítékot az ellenkezőjéről. Ezt az attitűdöt *vélelmezett kételynek* nevezzük. Nelson szerint a

semleges kétely felől a vélelmezett kétely fele kellene elmozdulnia a könyvvizsgálati szakmának és a standardoknak

A Nemzetközi Standardokban megjelenő szakmai szkepticizmus

A szakmai szkepticizmusnak a fentebb említett semleges kétely változata a 200. ISA, 240. ISA, és 500. ISA-ban jelenik meg. Ez a semleges hozzáállás jól kiolvasható 240. témaszámú standard 12 paragrafusából: *„Hacsak a könyvvizsgálónak nincs oka az ellenkezőjét vélni, akkor a könyvvizsgáló hitelesnek fogadja el a nyilvántartásokat és a dokumentumokat.”* 200. standard 15. paragrafusa a könyvvizsgálóval szembeni követelmények egyikeként definiálja a szkepticizmust, miszerint *„A könyvvizsgálónak szakmai szkepticizmussal kell megterveznie és végrehajtania a könyvvizsgálatot, felismerve, hogy lehetnek olyan körülmények, amelyek miatt a pénzügyi kimutatások lényeges hibás állításokat tartalmazhatnak.”* A könyvvizsgálat során helyesen alkalmazott szkepticizmussal csökkenthetők a kockázatok arra vonatkozóan, hogy a könyvvizsgáló figyelmét elkerülik a szokatlan körülmények. Szkeptikus hozzáállással csökkenthető az kockázata annak, hogy a könyvvizsgáló túlságosan általánosít, amikor következtetést von le a megfigyeléseiből, továbbá, hogy nem megfelelő feltételezéseket használ a könyvvizsgálati eljárások kiterjedésének, időzítésének és természetének meghatározásakor, és ebből fakadóan rosszul értékeli a kapott eredményeket. Szintén 200. standard függelék részében a teljesség igénye nélkül bemutatásra kerül néhány példa, annak szemléltetésére, hogy milyen helyzetekben kell fokozottan szkeptikusnak lenni, illetve szintén a teljesség igénye nélkül felsorolja, hogy milyen kockázatok csökkentéséhez szükséges szakmai szkepticizmus.

Az 500. ISA a bizonyítékokkal szembeni szkepticizmussal összefüggésben fogalmazza meg, ha egy könyvvizsgáló által megszerzett könyvvizsgálati bizonyíték kételkedésre ad okot, akkor a könyvvizsgálónak meg kell állapítania hogy milyen további vizsgálati eljárásokra van szükség vagy a meglévő vizsgálati eljárásokat milyen módon kell tovább bővíteni.

A könyvvizsgálónak szkeptikusnak kell lennie, hogyha az egyik bizonyíték ellentmond a másikkal. Kétkedni kell olyan információhoz jutás esetén, ami megkérdőjelezi a beszerzett dokumentumok megbízhatóságát. Fokozott szkepticizmusra van szükség olyan környezeti feltételek esetén, amelyek lehetséges csalásra utalnak. Magával a csalással és a csalásra utaló környezeti feltételekkel és motivációkkal a 240. ISA foglalkozik részletesebben.

A szakmai szkepticizmus a szakirodalomban

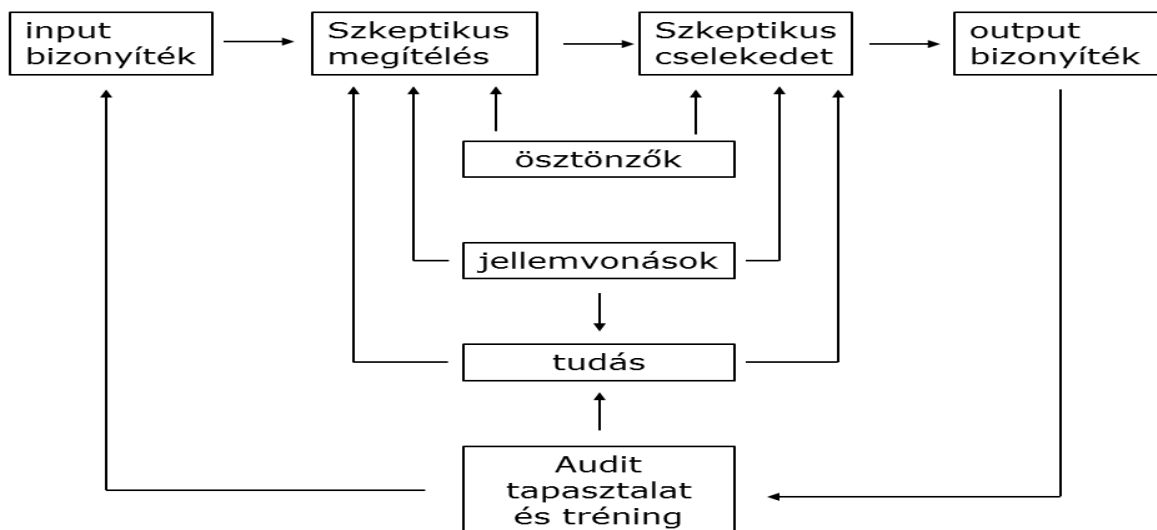
A könyvvizsgálati standardok előíró jellegükből fakadóan elsősorban a szakmai szkepticizmust definiálják és normatív állításokat fogalmaznak meg a szkepticizmusra vonatkozóan.

Az Egyesült Államokban régóta kutatott terület a könyvvizsgálói szakmai szkepticizmus. Az előadás során elsősorban a kutatások azon területe kerül bemutatásra, amelyek a könyvvizsgálói szkepticizmusra ható tényezőket vizsgálják és magának a szkepticizmusnak az érvényesülését a könyvvizsgálat folyamán.

Különböző modellek születtek ebben a kérdésben, melyek valamilyen módon csoportosítják a szakmai szkepticizmusra ható pszichológiai, személyi, és egyéb tényezőket valamint leírják a kételkedés folyamatát. Terjedelmi okok miatt egy modell kerül részleteiben bemutatásra.

Mark Nelson 2009-ben jelent meg A Modell and Literature Review of Professional Skepticism in Auditing című dolgozata, melyben szemlélte a korábbi könyvvizsgálói szkepticizmussal kapcsolatos megállapításokat és kifejtette saját modelljét. Nelson modellje magába olvasztja és kiterjeszti a korábban megjelent szakmai szkepticizmus modelleket. A dolgozatnak jelentőségét mutatja az is, hogy az utána megjelent könyvvizsgálói szkepticizmusra vonatkozó szakirodalmi összefoglalások Nelson modelljét tekintik kiindulópontnak, arra hivatkoznak. (pl.: R. Kathy Hurtt, et al. 2013)

A Mark Nelson modelljét a következő ábra szemlélteti:

A modelljében a következő input tényezőket különbözteti meg:

- könyvvizsgálati input bizonyítékok,
- ösztönzők,
- a könyvvizsgáló jellemvonásai,

- a könyvvizsgáló tudása,
- szakmai tapasztalata.

Nelson szerint ezek együttesen befolyásolják a könyvvizsgáló szkepticizmusát.

A modell output tényezői azok a bizonyítékok, amit a levont következtetési alapján a könyvvizsgáló generál. Nelson modelljének eredetiségét mutatja az is, hogy a korábbi szkepticizmus modellekkel szemben, amelyekben a könyvvizsgálat egy lineáris folyamat, itt a kételkedés egy rekurzív folyamatként jelenik meg, azaz az output bizonyíték(ok) kihat(nak) a könyvvizsgáló tapasztalatára, ami tovább hat a modell input tényezőjére mintegy új ciklust generálva.

Nelson gondolatainak eredetisége leginkább abban mutatkozik meg, hogy könyvvizsgálói kételkedés mozzanatát két részre bontja: a szkeptikus ítéletre és a szkeptikus cselekedetre.

Szkeptikus ítéletről akkor beszélünk, hogyha a könyvvizsgáló felismeri, hogy egy ügy veszélyes lehet és további könyvvizsgálati tevékenységre van szükség. Szkeptikus cselekedetről abban az esetben beszélünk, amikor a könyvvizsgáló megváltoztatja a könyvvizsgálat folyamán tanúsított magatartását a szkeptikus ítéletre alapozva, pl.: megváltoztatja az audittervezési döntéseket, a záradékkal kapcsolatos döntéseket stb.

Ahogy az élet minden területén általában, a tettet először a gondolat előzi meg, a szakmai szkepticizmus modelljére lefordítva ez úgy fogalmazható meg, hogy a szkeptikus ítélet mindig megelőzi a szkeptikus cselekedetet. Azonban a szkeptikus ítéletet nem feltétlenül követi szkeptikus cselekedet. Annak számos oka lehet, hogy egy könyvvizsgálóban ugyan felmerül a kétely egy bizonyítékkal szemben, azonban ezt követően semmilyen lépést nem tesz. Nelson értelmezésében a szakmai szkepticizmus akkor valósul meg, hogyha a szkeptikus ítéletet cselekedet is követi.

A kételkedés mindig valamilyen könyvvizsgálati bizonyítékra, mint input tényezőre irányul. Nelson ezzel kapcsolatban a pszichológia területéről veszi vizsgálódási eszközeit. A könyvvizsgáló mielőtt ténylegesen elkezd egy ügyfél könyvvizsgálatát, már magában kialakított egy előzetes várakozást az ügyfél könyvvezetéséről, beszámolójának megbízhatóságáról. Ez nem feltétlenül tudatosan történik és nem is egyforma mértékben van jelen mindenkinél, de tény, hogy mindenkinél jelen van. Az emberi psziché sajátossága, hogy azokat információkat veszi elsősorban figyelembe, amelyek illeszkednek az előzetes várakozásaihoz (*kognitív torzítás*). Azok az információk, amelyek cáfolnák vagy módosítanák ezeket a várakozásokat (hiedelmeket) azokat igyekszünk eltolni magunktól. A könyvvizsgáló tudat alatt vagy tudatosan két féle előzetes várakozást alakíthat ki az ügyféllel kapcsolatban: (a) materiális hiba, csalás nem várható, (b) valószínűleg van súlyos hiba, esetleg csalás. Ha a könyvvizsgálónak az az előzetes várakozása - mondhatnánk előítélete - az ügyfél beszámolójával kapcsolatban, hogy az hibáktól mentes, akkor könnyebben figyelmen kívül hagyja a hibákra utaló jeleket, bagatellizálja azokat. Ha a könyvvizsgáló

ellenben hibát sejt előre, akkor hajlamos lesz azokat a könyvvizsgálati bizonyítékokat figyelembe venni, amelyek ezt támasztják alá és sokkal több könyvvizsgálati bizonyítékra van szüksége ahhoz, hogy az ellenkezőjéről meggyőződjön. Természetesen az, hogy egy bizonyítékot hogyan ítél meg egy könyvvizsgáló, tudatalatti előítéletein kívül nagyban befolyásolja szakmai tapasztalata és képzettsége valamint az ügyfélről korábbi könyvvizsgálatok alatt szerzett tapasztalata. A szakmai tapasztalat a könyvvizsgálatban eltöltött idővel gyarapodik, illetve fontos tényezője, hogy ezen idő alatt milyen feladatokat végzett, milyen projekteken vett részt, milyen ügyfeleket könyvvizsgált. Az ügyfélről szerzett tapasztalatok olyan tényezőket jelentenek, mint a korábbi években feltárt hibák, az ügyfél menedzsmentje és a könyvvizsgáló közötti kapcsolat, a könyvvizsgáló szubjektív megítélése az ügyfél számviteli részlegén dolgozók kompetenciájával kapcsolatban, a könyvvizsgáló megítélése az ügyfélnél működő belső kontrollokról.

A könyvvizsgáló szakmai szkepticizmusát a tapasztalaton túl befolyásolják jellemvonásai, személyisége is. A könyvvizsgálathoz szükséges legfontosabb személyi jellemvonások a következők: kérdező elme, ítélet felfüggesztése, a másik megértésének a képessége, autonómia, önbizalom. A könyvvizsgáló szkepticizmusát nagyban befolyásolja erkölcsisége, erkölcsi gondolkodása. A magasabb erkölcsi szinten álló könyvvizsgálók jobban ellenállnak az ügyfél nyomásának és magasabb szintű munkát végez.

A könyvvizsgáló munkájára és szakmai szkepticizmusára kihat a tudása. A tudásra a könyvvizsgáló tapasztalata és jellemvonása együttesen hat. A szakmai tudásnak három komponensét különböztetjük meg: számviteli és könyvvizsgálati ismeretek, iparági specifikus ismeretek, általános üzleti ismeretek. Számos dolgozat született a szakmai tudás és a könyvvizsgálói szkepticizmus közötti kapcsolatra vonatkozóan, itt csak pár érdekesebb megállapítást közlünk. Megfigyelték, hogy azok a könyvvizsgálói teamek a leghatékonyabbak, melynek tagjai eltérő tudásszinttel rendelkeznek, azaz vannak bővebb és szűkebb szakmai ismeretekkel rendelkező tagok. A túlságosan specializálódott tudás csökkentheti a szakmai szkepticizmust, mert egy adott szakterületre specializálódott szakértő elsősorban a szakterületére vonatkozó állítások igazság tartalmát tudja megvizsgálni, nagy összefüggéseket kevésbé.

Korábban már említésre került sor, hogy a szkeptikus ítéletet nem minden esetben követi szkeptikus cselekedet. Hogy mikor kerül erre sor és mikor nem azt a Nelson modell input tényezői együttesen határozzák meg, de ebből a szempontból a legbefolyásolóbb inputtényező az ösztönző rendszer. A jól motivált könyvvizsgáló egyéb tulajdonságaitól függetlenül szkeptikusabb. A könyvvizsgáló irodában dolgozó könyvvizsgálók szkepticizmusára nagyban kihat a cég működési filozófiája és stílusa, valamint az adott könyvvizsgáló irodát irányító partner szkepticizmusa.

Az motivációs tényezők egy része serkenti a szakmai szkepticizmust, míg a másik részük ellene hat. Ilyen könyvvizsgálói kételkedés ellen ható motivációs tényező lehet az alacsony audit költségvetés. Könnyen lehet, hogy egy könyvvizsgáló a rendelkezésére bocsátott bizonyítékok alapján szkeptikus ítéletet hoz, azonban azért nem fordít több időt a kockázatosnak vélt terület alaposabb vizsgálatára, mert nincs nagyobb időkerete. Nelson értelmezésében ekkor nem volt szkeptikus a könyvvizsgáló, hiába hogy gondolati szinten felismerte a lehetséges kockázatot, de ítéletét nem követte tett, cselekedet. További ilyen szkepticizmus ellenható motiváló hatással bír az ügyfél elvesztésétől való félelem, az esetleges pénzbeli büntetések és Bowlin (2015) alapján a könyvvizsgáló rotáció. A könyvvizsgáló szkepticizmusát serkentheti a pénzbeli jutalom, az előrelépési lehetőség, az elismerési lehetőség, szabályzó szervek elrettentő ereje. Egy könyvvizsgáló szkeptikusabban fogja egy ügyféle beszámolóját vizsgálni, hogyha tudja, hogy esetleges felületessége jogi és anyagi következményeket vonhat maga után.

A Nelson modell rövid bemutatását követően elmondható, hogy napjaink könyvvizsgálói munkájának, a könyvvizsgálattal kapcsolatos elvárásoknak meghatározó mozzanata a könyvvizsgáló által alkalmazott szkepticizmus, egy olyan kételkedő hozzáállás, amelyre alapozva megfelelő következtetések vonhatók le a vizsgált területről.